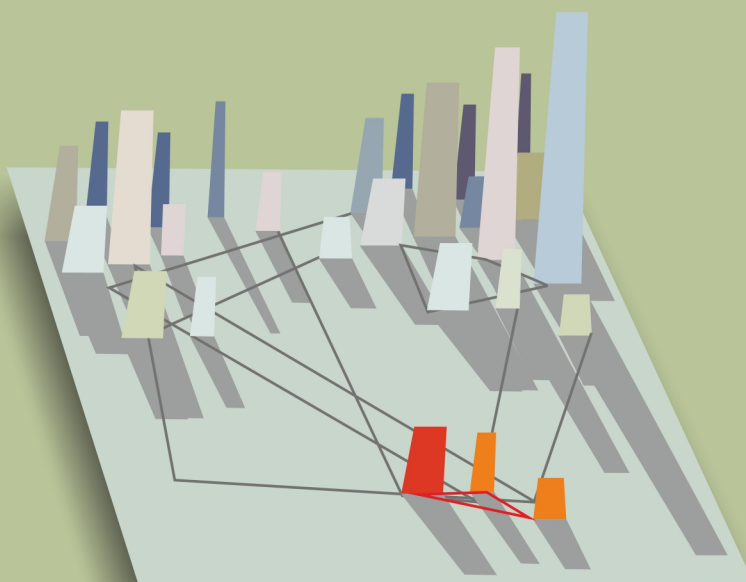

ZARZĄDZANIE ROZWOJEM MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W OBSZARACH ZMARGINALIZOWANYCH

Renata Lisowska

Renata Lisowska

**ZARZĄDZANIE ROZWOJEM
MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW
W OBSZARACH ZMARGINALIZOWANYCH**

40 LAT

WYDAWNICTWA
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Renata Lisowska

**ZARZĄDZANIE ROZWOJEM
MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW
W OBSZARACH ZMARGINALIZOWANYCH**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2013

Renata Lisowska – Katedra Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej, Wydział Zarządzania
Uniwersytet Łódzki, 90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENCI

Janusz Kot, Bogusław Plawgo

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Ewa Siwińska

SKŁAD I ŁAMANIE

Leonora Wojciechowska

OKŁADKĘ PROJEKTOWAŁA

Monika Piasecka

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06315.13.0.H

ISBN 978-83-7525-953-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Druk i oprawa: Quick Druk

Spis treści

Wstęp	7
1. Obszary zmarginalizowane i ich struktura w Polsce	13
1.1. Obszary zmarginalizowane – podstawowe pojęcia i definicje	13
1.2. Dysproporcje w rozwoju regionów a obszary zmarginalizowane	18
1.3. Delimitacja obszarów zmarginalizowanych	32
2. Regionalna przestrzeń małych i średnich przedsiębiorstw	39
2.1. Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu	39
2.2. Charakterystyka liczby małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce	49
2.3. Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój obszarów zmarginalizowanych	56
3. Determinanty rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych	67
3.1. Teorie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw	67
3.2. Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw	76
3.2.1. Klasyfikacja uwarunkowań	76
3.2.2. Uwarunkowania wewnętrzne	78
3.2.3. Uwarunkowania zewnętrzne	89
3.3. Stymulatory i bariery rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce – wyniki dotychczasowych badań	99
3.4. Budowa modelu zależności pomiędzy uwarunkowaniami a rozwojem małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych	111
4. Procesy rozwojowe małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach rozwiniętych i zmarginalizowanych. Rezultaty badań	117
4.1. Organizacja i metodyka badań	117
4.2. Charakterystyka badanych przedsiębiorstw	120
4.3. Dynamika rozwojowa badanych przedsiębiorstw	125
4.4. Priorytety rozwojowe i stosowane przewagi konkurencyjne	130
4.5. Uwarunkowania zewnętrzne – stymulatory i bariery	141
4.6. Uwarunkowania wewnętrzne – stymulatory i bariery	157
5. Funkcjonowanie i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych – implikacje dla zarządzania	167
5.1. Wpływ marginalizacji obszaru na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw	167

5.2. Instytucje otoczenia biznesu w obszarach zmarginalizowanych	188
5.3. Problemy zarządzania małymi i średnimi przedsiębiorstwami zlokalizowanymi w obszarach zmarginalizowanych	205
5.4. Wnioski z badań	219
Zakończenie	225
Bibliografia	229
Spis tabel	247
Spis rysunków	251
Od Redakcji	255

Wstęp

Zróznicowanie poziomu rozwoju regionów jest naturalnym elementem procesów gospodarczych zachodzących zarówno w UE, jak i Polsce. Na to zjawisko w Polsce miały wpływ uwarunkowania historyczne, tzn. przynależność do trzech różnych zaborów, zniszczenia wojenne, silne ruchy migracyjne związane z wojną i zmianą granic Polski, jak również procesy transformacji gospodarki oraz integracji z UE. Ma to swój wyraz w podziale Polski na część zachodnią, która jest względnie dobrze rozwinięta, oraz na część wschodnią, która, z wyjątkiem Warszawy, charakteryzuje się bardzo niskimi wskaźnikami poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Dysproporcje w rozwoju regionów mogą powodować jego marginalizację, czego przejawem jest spadek aktywizacji biznesowej na danym terenie oraz koncentracja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych, takich jak: bezrobocie, ubożenie ludności, odpływ ludności, niska produktywność, nieefektywny system edukacji, patologie społeczne (*Krajowa strategia...* 2009, s. 17). Marginalizacja obszaru oznacza długotrwałe wyłączenie danego obszaru z generowania rozwoju i partycypacji w dochodach z rozwoju oraz wykluczenie regionalnej społeczności z aktywnego uczestnictwa w procesach gospodarczych, co powoduje w długim okresie ubóstwo, niezaspokojenie podstawowych potrzeb, brak jakichkolwiek szans na znalezienie pracy (Stawasz D. 2007, Markowski 1999). Obszary te nie są w stanie jedynie w oparciu o własne, wewnętrzne siły dokonać procesu przekształceń gospodarki, gwarantujących zmianę struktury gospodarczej, wykreowanie nowych miejsc pracy i stworzenie warunków dla stabilnego rozwoju. Koszty ponownego włączenia obszarów zmarginalizowanych do współtworzenia rozwoju gospodarczego są szczególnie wysokie i charakteryzują się wydłużonym okresem zwrotu (Markowski 1999, s. 41).

W literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznej definicji obszarów zmarginalizowanych, jedynie wymieniane są ich cechy, które mogą posłużyć do zobrazowania trudnej sytuacji tam panującej. Na potrzeby niniejszej pracy została zaproponowana lista cech obszarów zmarginalizowanych, która posłużyła do zbudowania narzędzi i modelu badawczego. Do cech tych zaliczono:

- mniejszą liczbę potencjalnych klientów,
- ograniczony dostęp do zasobów finansowych,
- brak klimatu przyjaznego dla rozwoju przedsiębiorstw,

- ograniczony dostęp do instytucji otoczenia biznesu,
- brak wykwalifikowanej siły roboczej,
- słabą infrastrukturę – powodującą ograniczoną dostępność,
- niską innowacyjność i konkurencyjność obszaru,
- małą liczbę inwestycji,
- utrudniony dostęp do technologii,
- niewielką liczbę przedsiębiorstw – małe możliwości współpracy.

Małe i średnie przedsiębiorstwa, mające głównie lokalny charakter, odgrywają znaczącą rolę w rozwoju regionów i stanowią jeden z głównych elementów infrastruktury regionalnej, od której zależy ich konkurencyjność i przyszły rozwój. Przedsiębiorcy na ogół lokują swoją działalność gospodarczą w miejscu zamieszkania, angażując swój kapitał, wykorzystując miejscowe zasoby oraz operując na rynku lokalnym. Szczególnie dużą rolę przypisuje się tym przedsiębiorstwom w rozwoju obszarów zmarginalizowanych, w których przeważają małe i średnie przedsiębiorstwa.

Dorobek polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu w zakresie badań małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) jest już znaczący. Jednakże rzadko uwzględnia specyficzne ich uwarunkowania związane z lokalizacją. W niniejszej pracy podjęto próbę wypełnienia luki w zakresie identyfikacji i pomiaru czynników, wpływających na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych. W ujęciach regionalnych brak jest tego typu analiz, a badanie sektora MSP sprowadza się do województwa lub kilku województw, nie uwzględniając specyfiki obszarów zmarginalizowanych w Polsce.

Podstawową przesłanką do podjęcia omawianego tematu badawczego jest znaczenie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania tych podmiotów w obszarach zmarginalizowanych. Popularność zagadnień dotyczących teorii i czynników wzrostu/rozwoju MSP powoduje, że uwzględnia się coraz większą liczbę determinantów rozwoju tych przedsiębiorstw. W wyniku przeprowadzonej pogłębionej analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że wzrost/rozwój jest wypadkową wielu różnorodnych czynników zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Próba identyfikacji wszystkich czynników w jednym badaniu, zaprezentowanych w rozdziale trzecim, niniejszej pracy, stanowi trudne wyzwanie badawcze.

Głównym celem pracy jest ocena kierunku i siły wpływu kluczowych czynników rozwoju MSP i określenie przesłanek na potrzeby zarządzania małymi i średnimi przedsiębiorstwami w obszarach zmarginalizowanych.

Osiągnięcie tak sformułowanego celu głównego wymagało realizacji następujących celów szczegółowych:

- zidentyfikowanie cech obszaru zmarginalizowanego,
- określenie kluczowych uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw,

- porównanie kierunku i siły wpływu czynników wewnętrznych i zewnętrznych na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach rozwiniętych i zmarginalizowanych,

- określenie przesłanek na potrzeby zarządzania rozwojem małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych.

Aby zrealizować cel główny i cele szczegółowe, przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H₁: Małe i średnie przedsiębiorstwa funkcjonujące w obszarach zmarginalizowanych charakteryzują się mniejszą dynamiką rozwojową niż funkcjonujące w obszarach rozwiniętych.

H₂: Oddziaływanie uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw pochodzących z makrootoczenia jest zróżnicowane w zależności od tego, czy firma jest zlokalizowana w obszarach rozwiniętych, czy zmarginalizowanych.

H₃: Oddziaływanie uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw pochodzących z mezootoczenia jest zróżnicowane w zależności od tego, czy firma jest zlokalizowana w obszarach rozwiniętych, czy zmarginalizowanych.

H₄: Oddziaływanie uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw pochodzących z mikrotoczenia jest zróżnicowane w zależności od tego, czy firma jest zlokalizowana w obszarach rozwiniętych, czy zmarginalizowanych.

H₅: Oddziaływanie uwarunkowań wewnętrznych rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw związanych z osobą przedsiębiorcy jest zróżnicowane w zależności od tego, czy firma jest zlokalizowana w obszarach rozwiniętych, czy zmarginalizowanych.

H₆: Oddziaływanie uwarunkowań wewnętrznych rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw związanych z przedsiębiorstwem jest zróżnicowane w zależności od tego, czy firma jest zlokalizowana w obszarach rozwiniętych, czy zmarginalizowanych.

H₇: Oddziaływanie uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw funkcjonujących w obszarach zmarginalizowanych jest zróżnicowane w zależności od wielkości przedsiębiorstwa.

H₈: Specyficzne cechy obszaru zmarginalizowanego wpływają w różny sposób na rozwój przedsiębiorstwa w zależności od jego wielkości.

Konstrukcja rozprawy uwarunkowana jest celem głównym oraz merytorycznym przedmiotem badań. Analiza ma charakter teoretyczno-empiryczny, a weryfikację hipotez badawczych przeprowadzono z wykorzystaniem metod statystycznych w zakresie statystyki opisowej, wnioskowania statystycznego oraz wielowymiarowej analizy statystycznej.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy ma charakter teoretyczny, przybliżający problematykę obszarów zmarginalizowanych. Zawiera omówienie

znaczenia i szczegółowe rozwinięcie zagadnienia dysproporcji w rozwoju regionów w Polsce oraz opis różnorodnych klasyfikacji, w ramach których wyodrębnia się rodzaje regionów w kontekście ich rozwoju. W rozdziale tym, na podstawie metody taksonomicznej zaproponowanej przez Z. Helwiga, wyodrębniono obszary zmarginalizowane i dokonano ich charakterystyki.

W rozdziale drugim zwrócono uwagę na tendencje w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce oraz podkreślono rolę tych podmiotów w rozwoju obszarów zmarginalizowanych. Analiza wpływu małych i średnich przedsiębiorstw na rozwój obszarów zmarginalizowanych kończy rozważania w tej części pracy.

Zadaniem trzeciego rozdziału jest dokonanie systematyzacji czynników wpływających na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw. Rozdział ten rozpoczyna się od przeglądu teorii rozwoju MSP, na bazie których w dalszej części pracy zostały wyodrębnione czynniki wzrostu/rozwoju tych podmiotów. W dalszej części rozdziału scharakteryzowano poszczególne kategorie czynników, dzieląc je na stymulatory i bariery rozwoju. Rozdział ten kończy się założeniami do części badawczej.

W rozdziale czwartym zaprezentowane zostały wyniki badań własnych przeprowadzone w latach 2010–2011 na 590-elementowej próbie losowej małych i średnich przedsiębiorstw w dwóch, skrajnych pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego, obszarach. Wybór tych obszarów podyktowany był przeprowadzoną analizą komparatywną, mającą na celu wykazanie różnic w funkcjonowaniu MSP zlokalizowanych w obszarach rozwiniętych i zmarginalizowanych. Analizie poddano następujące obszary badawcze: dynamikę rozwoju badanych przedsiębiorstw w oparciu o dane ilościowe i jakościowe, priorytety rozwojowe i stosowane przewagi konkurencyjne, uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w kontekście stymulatorów i barier.

W ostatnim rozdziale pracy skoncentrowano się na implikacjach płynących z przeprowadzonych badań dla zarządzania małymi i średnimi przedsiębiorstwami w obszarach zmarginalizowanych. Rozdział ten rozpoczyna się od analizy wpływu marginalizacji obszaru na rozwój MSP. Kolejnym poruszonym zagadnieniem jest ocena efektywności działania samorządu terytorialnego i instytucji otoczenia biznesu na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych. Rozdział ten kończy się sformułowaniem przesłanek na potrzeby zarządzania w MSP funkcjonujących w obszarach zmarginalizowanych.

W pracy wykorzystano metody przetwarzania, prezentacji i interpretacji zgromadzonych danych, tj. metodę opisową, metodę porównawczą oraz narzędzia statystyczne. Do oceny rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów użyto metody taksonomicznej, w przypadku oceny kondycji rozwojowej badanych

małych i średnich przedsiębiorstw – metody skupień, przy analizie porównawczej – testy nieparametryczne i współczynnik kontyngencji C-Pearsona.

Podstawowym źródłem informacji o dysproporcjach w rozwoju regionów były dane statystyczne GUS zawarte w Banku Danych Lokalnych oraz liczne raporty krajowe, m.in. *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Projekt, Projekt zaktualizowanej Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020* oraz zagraniczne, np. *INTERCO Indicators of Territorial Cohesion, Draft Final Report, Investing in Europe's Future. Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion*, poświęcone ocenie rozwoju regionów w Polsce. Z kolei do skonstruowania miernika syntetycznego na poziomie powiatów posłużono się publikowanymi informacjami z Banku Danych Lokalnych.

Część empiryczna pracy została przygotowana na podstawie badań własnych o charakterze ilościowym i jakościowym przeprowadzonych w latach 2011–2012 na próbie małych i średnich przedsiębiorstw z sektora prywatnego. Populację stanowiły podmioty gospodarcze zlokalizowane w powiatach o najwyższym poziomie rozwoju (obszary rozwinięte, pierwsza podpopulacja) oraz o najniższym poziomie rozwoju (obszary zmarginalizowane, druga podpopulacja). Liczebność próby zrealizowanej, tj. liczba uzyskanych, kompletnie wypełnionych ankiet, wynosiła: dla podpopulacji pierwszej 319 ankiet, dla podpopulacji drugiej 271 ankiet.

Do realizacji badania jakościowego zostały przygotowane dwa scenariusze wywiadu pogłębionego (IDI) dla przedsiębiorców i przedstawicieli instytucji otoczenia biznesu. Badania te przeprowadzono w 2012 r. wśród 15 właścicieli i współwłaścicieli małych i średnich przedsiębiorstw i 10 przedstawicieli instytucji otoczenia biznesu. Dobór próby do tych badań był celowy. Wybrano przedsiębiorstwa, które brały udział w badaniu ilościowym. W przypadku instytucji były to te, które znajdowały się w obszarze funkcjonowania tych przedsiębiorstw.

W pracy wykorzystano również wcześniejsze badania ilościowe i jakościowe przeprowadzone w ramach projektu pt. *Symptomy upadku małej firmy. Konsekwencje społeczno-gospodarcze. Polityka przeciwdziałania*, nr projektu, 1 H02D 055 30, nr umowy 0926/H03/2006/30, finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego i przygotowanego przez zespół badawczy w składzie Bogdan Piasecki, Anna Rogut, Renata Lisowska i Jarosław Ropęga.

Prezentowane w niniejszej pracy metody badań nad czynnikami rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw mogą, zdaniem autorki, stanowić punkt wyjścia do podobnych analiz przestrzenno-czasowych podejmowanych dla innych czynników rozwoju MSP, a rezultaty mogą zostać wykorzystane przez środowisko naukowe zajmujące się tą problematyką, jak również przez przedsiębiorców oraz instytucje odpowiedzialne za kreowanie polityki wspierającej rozwój MSP w Polsce.

Należy zaznaczyć, iż przeprowadzone badania nie wyczerpują wszystkich kwestii, jakie można by sformułować w odniesieniu do złożonego i wielowątkowego zagadnienia uwarunkowań rozwoju MSP. Na szereg wyłaniających się pytań nie ma jednoznacznych odpowiedzi. Należy je traktować jako kwestie do dalszych rozważań i pogłębionych analiz.

Praca została opracowana w ramach habilitacyjnego projektu badawczego pt. *Determinanty rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw funkcjonujących w regionach zmarginalizowanych. Strategie rozwoju i polityka wsparcia* projekt no. N N115 297738, umowa numer 2977/B/H03/2010/38, finansowanego z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W tym miejscu pragnę podziękować Profesorom Januszowi Kotowi i Bogusławowi Plawgo za trud zrecenzowania tej pracy oraz cenne uwagi i sugestie, które miały wpływ na ostateczny jej kształt.

1. Obszary zmarginalizowane i ich struktura w Polsce

1.1. Obszary zmarginalizowane – podstawowe pojęcia i definicje

Zdefiniowanie obszaru zmarginalizowanego, jak również określenie jego cech wymaga analizy wielu podejść i klasyfikacji związanych z pojęciami „region” i „obszar”.

W literaturze przedmiotu pojęcie regionu nie jest jednoznaczne, a nawet brak jest powszechnie uznawanych kryteriów jego klasyfikacji. Pojęcia „region” używa się zwykle do zdefiniowania różnych obszarów o odmiennych charakterystykach. Według I. Pietrzyk region to terytorium określone historycznie lub kulturowo, przestrzeń ekonomiczna lub obszar wyodrębniony na podstawie kryteriów administracyjnych i politycznych (Pietrzyk 2000). R. Domański definiuje region, odnosząc się do gospodarki przestrzennej, jako obszar, w którym charakter części składowych i relacji przestrzennych tworzy spójną całość, wyodrębnioną z większego obszaru według specyficznych kryteriów (np. region wyodrębniony na podstawie gęstości zaludnienia) (Domański 2002, s. 110). Natomiast zdaniem S. Korenika region to teren powierzchniowo duży, jak i mały, obszar jednorodny jak również zróżnicowany (Korenika 1999). Wyróżnia się różne rodzaje regionów biorąc pod uwagę różnorodne kryteria, np. ze względu na kryterium odmienności strukturalnej wymienia się regiony jednorodne i węzłowe, według kryterium podstawowego rodzaju prowadzonej działalności można wyróżnić regiony: przemysłowe, rolnicze, przemysłowo-rolnicze (Kuciński 2004), wedle rozwoju społeczno-gospodarczego – regiony rozwinięte, rozwijające się i opóźnione w rozwoju itp.

Regiony, w których obserwuje się występowanie negatywnych zjawisk natury gospodarczej, społecznej i przestrzennej, najczęściej określa się jako problemowe, depresyjne, peryferyjne, zacofane, opóźnione w rozwoju lub słabo rozwinięte. W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnorodnych definicji wyjaśniających specyfikę tych regionów. Znaleźć je można w koncepcji „rdzenia i peryferii” J. Friedmanna, w której dokonano delimitacji regionów na: regiony rdzeniowe (będące centrami przemysłowymi, finansowymi i administracyjnymi o wysokim potencjale rozwojowym), osie rozwoju (stanowiące pasma wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych łączących dwa lub więcej regionów rdzeniowych), regiony graniczne (mające potencjał rozwojowy, ale nie

wykazujące zdolności do rozwoju) i depresyjne (wykazujące stagnację lub upadek gospodarczy) (Grosse 2002, Brol 2006). W koncepcji tej „rdzeń obszaru” (centrum) charakteryzuje się zdolnością do tworzenia i absorpcji innowacji, natomiast peryferia są uzależnione od centrum, ale mają zdolność do absorpcji innowacji. Peryferia posiadają tylko pojedyncze lub nieliczne, specyficzne szanse rozwoju (zasoby) (Kozak i inni 2000). Centra i peryferia tworzą zamknięty system przestrzenny, dzięki któremu innowacje rozprzestrzeniają się z centrum na peryferie (Stawasz 2000, Przygodzki 2007). Należy również dodać, że trzecią kategorią regionów w myśl tej koncepcji mogłyby się stać regiony zmarginalizowane, które nie mają zdolności ani do tworzenia, ani do absorpcji innowacji. Dla wyjaśnienia tej relacji można przytoczyć koncepcję I.M. Wallerstreina, który dokonał klasyfikacji regionów peryferyjnych na pełne – najbardziej zależne oraz tzw. półperyferia będące pośrednikami (Wallerstein, 2007).

Natomiast w koncepcji L.H. Klassena (Bański 2011) dokonano podziału regionów według dwóch kryteriów: tempa wzrostu dochodów regionu w porównaniu z tempem wzrostu dochodu krajowego oraz poziomu dochodu w regionie w porównaniu z poziomem ogólnokrajowym. Pierwszy typ to obszary dostatku – wysoko rozwinięte i nadal dynamicznie rozwijające się, drugi typ to obszary niedostatku w fazie rozwoju – słabo rozwinięte, ale dysponujące dużym potencjałem rozwojowym, trzeci typ to wysoko rozwinięte charakteryzujące się tendencją spadkową i czwarty typ to obszary biedy i niedostatku bez własnego potencjału rozwojowego (Bański 2011, s. 7–8).

B. Winiarski, przyjmując za kryterium podziału ocenę stanu i tempo rozwoju, wyróżnił regiony:

- rozwinięte i rozwijające się (występujące w regionie zasoby wykorzystywane są w sposób racjonalny);
- opóźnione w rozwoju (regiony nie wykorzystujące części zasobów lub nieefektywnie i nieracjonalnie wykorzystujące te zasoby) (Winiarski red. 1992, s. 14).

Do pierwszej grupy jednostek rozwiniętych i rozwijających należą regiony rozwijające się dynamicznie i harmonijnie, dysponujące warunkami do przyspieszenia procesu wzrostu, lecz wymagające harmonizacji procesu rozwoju. Drugą grupę stanowią regiony opóźnione w rozwoju, tzn. nierozwinięte i depresyjne. Regiony nierozwinięte są traktowane jako pełne nowych możliwości, oczekujące i przygraniczne (Przygodzki 2007, Winiarski, Winiarska 2000). Natomiast regiony depresyjne są strukturalnie niedostosowane, ze względu na brak zgodności gospodarki regionu ze strukturą gospodarczą oraz nienowoczesną strukturą przestrzenną i działowo-gałęziową. Są to często regiony zurbanizowane, uprzemysłowione, z rozwiniętą infrastrukturą techniczną, wysoko wykwalifikowaną siłą roboczą i zasobami produkcyjnymi skupionymi w ramach jednej gałęzi. Nie są w stanie jedynie w oparciu o własne, wewnętrzne siły dokonać przekształceń gospodarki, gwarantujących zmianę struktury gospodarczej,

wykreowanie nowych miejsc pracy i stworzenie warunków dla stabilnego rozwoju, dlatego też wymagają wsparcia ze strony polityki regionalnej (Stawasz D. 2000, s. 61; Winiarski, Winiarska 2000).

Inną klasyfikację zaproponowali G. Gorzelak, B. Jałowiecki (Gorzelak, Jałowiecki 1999, s. 35–36), wyodrębniając regiony:

- innowacyjne – to takie, w których pojawiły się nowe technologie, nowe produkty, nowe metody organizacji i zarządzania;
- adaptacyjne – odznaczające się potencjałem ekonomicznym, który może zapewnić samopodtrzymujący się rozwój w dłuższym okresie;
- typu „skansenowego” – to regiony zacofania ekonomicznego, technologicznego i społecznego; struktura społeczno-gospodarcza określana jest jako monofunkcyjna (rolnicza lub przemysłowa).

W dalszej części opracowania zaprezentowano istotę i liczne klasyfikacje obszaru, co umożliwiło określenie cech obszarów zmarginalizowanych. W literaturze przedmiotu jak również dokumentach programowych często klasyfikuje się obszary na: problemowe i peryferyjne. Obszary problemowe są przedmiotem wielu badań (np. Smętkowski 2012; Plawgo 2011; Smętkowski, Wójcik 2008; Bański 2001; Ciok 1994; Heffner red. 1990; Gorzelak 1989, Eberhardt 1989) zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym. Są one często uważane za część przestrzeni geograficznej charakteryzującej się niską efektywnością struktur społeczno-gospodarczych i przestrzennych, wywołujących anomalie wewnętrzne i anormalność obszaru (Bański 2011, Ciok 1994). Obszary problemowe, tak jak w przypadku regionów, można wyodrębnić opierając się na różnych kryteriach, np. wysokim udziale bezrobocia, zjawisku wyludniania, niskim poziomie PKB na mieszkańca, jak również decyzjach politycznych i założeniach polityki regionalnej¹. Jedną z klasyfikacji zaproponował J. Bański (2011, s. 10), który podzielił obszary problemowe na:

- ludnościowe (na których zachodzą niekorzystne procesy demograficzne – depopulacja, starzenie się ludności itp.)²,
- rolnicze (charakteryzują się nagromadzeniem negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych, powodujących ich upośledzenie w stosunku do innych obszarów rolniczych o cechach przeciwnych w kraju)³,

¹ W krajach UE w oparciu o wspólną politykę regionalną kraje członkowskie ustalają własne zasady delimitacji obszarów problemowych, np. w ramach europejskich obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyodrębniono w Polsce obszary: (i) górskie (ponad połowa użytków rolnych jest położona powyżej wysokości 500 m n.p.m.), (ii) nizinne, (iii) ze specyficznymi utrudnieniami (spełnione są co najmniej dwa z następujących kryteriów: średnia wielkość gospodarstwa wynosi poniżej 7,5 ha, występuje zagrożenie erozją wodną; udział gospodarstw, które zaprzestały działalności rolniczej, jest na poziomie niższym niż 25% całkowitej liczby gospodarstw rolnych, udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych wynosi ponad 40%). Szerzej: Czapiewski, Niewęglowska 2006.

² Szerzej: Eberhardt 1989.

³ Szerzej: Bański 2011, s. 7–18.